

BILAN

RAPPORT 2008/129

Grave (NB) – Oud-Velp, Hanenstraat

Archeologisch bureau- en inventariserend veldonderzoek (karterende fase)

in opdracht van MILON bv

Rapport-ID

Titel	Grave (NB) – Oud-Velp, Hanenstraat. Archeologisch bureau- en inventariserend veldonderzoek (karterende fase)	
ISSN	1572-3194-2008/129	
Rapportnummer	2008/129	
Aantal pagina's	40	
Opdrachtgever	MILON bv	
Contactpersoon opdrachtgever	Dhr. R. van der Rakt	
Onderzoekskader	bestemmingsplanwijziging	
Projectleider BILAN	Mw. E. de Boer	
Auteur(s)	Mw. E. de Boer	
Kaarten en afbeeldingen	Dhr. J. van Gestel	
Datum definitief	24-11-2008	
Digitale versie	Ja	
Verzending definitief aan	MILON bv	
Akkoord BILAN	Dhr. C. Witteveen Directeur	Dhr. C. Verbeek Seniorarcheoloog

BILAN

B: Fontys Hogescholen, Mollergebouw
Prof. Goossenslaan 1-01, ruimte A 1.16, Tilburg
P: Postbus 90903, 5000 GD TILBURG
T: 0877 876322
F: 013 5360051
E: bilan@fontys.nl
W: www.bilan.nl

© BILAN 2008

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1 Inleiding.....	9
1.1 Administratieve gegevens project.....	9
1.2 Ligging van het plangebied.....	10
1.3 Huidig en toekomstig gebruik.....	11
2 Bureauonderzoek.....	12
2.1 Onderzoeksmethode.....	12
2.2 Geologie en landschap.....	12
2.3 Historische situatie.....	15
2.4 Bekende archeologische waarden.....	16
3 Verwachtingsmodel en vraagstelling	18
4 Inventariserend veldonderzoek	20
4.1 Onderzoeksmethode.....	20
4.2 Resultaten van het veldonderzoek.....	21
4.3 Archeologische indicatoren	22
5 Toetsing en beantwoording.....	23
6 Conclusie en selectieadvies.....	24
7 Literatuur.....	25
Bijlage 1: Plan van Aanpak.....	27
Bijlage 2: Administratieve gegevens en lijst met afkortingen conform ASB	35
Bijlage 3: Boorstaten	37
Bijlage 4: Vondstenlijst.....	38
Bijlage 5: Overzicht archeologische perioden.....	39
Bijlage 6: Overzicht geologische perioden.....	40

Figuren

Fig. 1: Ligging van het plangebied in de regio.....	10
Fig. 2: Huidig grondgebruik in plangebied en omgeving.....	11
Fig. 3: Het plangebied op de bodemkaart.....	13
Fig. 4: Het plangebied op het minuutplan van circa 1830.....	16
Fig. 5: Het plangebied op de IKAW met ARCHIS-waarnemingen en AMK-terreinen.	17
Fig. 6: Ligging van het plangebied met boorpunten en NAP-hoogten.	21

Samenvatting

Op 15 augustus 2008 verleende MILON aan BILAN opdracht voor een archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (karterende fase) voor het plangebied 'Hanenstraat' in Oud-Velp in de gemeente Grave (provincie Noord-Brabant).

Uit het bureauonderzoek bleek dat het plangebied op basis van de verwachte ligging in een gebied met relatief hoog gelegen, hoge bruine enkeerdgronden een hoge archeologische verwachting heeft. Indien ontstaan door plaggenbemesting, kunnen hoge bruine enkeerdgronden het oorspronkelijke bodemprofiel, en dus de mogelijk onderliggende archeologie, tegen diepe grondverstoringen hebben beschermd. Wanneer geen sprake is van een plaggendeek, maar van een vermengingslaag, zal de bodem veel gevoeliger zijn voor verstoring door bodemingrepen en zal het oorspronkelijke (podzol)profiel door aftopping en verploeging zijn verdwenen, waardoor het bodemprofiel onder het humeuze dek direct overgaat in het moeder materiaal (C-horizont).

In de directe omgeving van het plangebied zijn sporen van bewoning vanaf de steentijd tot heden bekend. Het plangebied is volgens historisch kaartmateriaal in ieder geval vanaf het begin van de negentiende eeuw onbewoond. In het plangebied hebben voor zover bekend geen grootschalige bodemverstoringen plaatsgevonden. Door het ontbreken van verstoringen en de verwachte aanwezigheid van een beschermende humeuze bovengrond, zal de bodem grotendeels onverstoring zijn. Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek wordt aan het plangebied een hoge verwachting voor archeologische waarden vanaf de steentijd toegekend.

Uit het veldonderzoek bleek dat zich in het plangebied inderdaad onverstoringe hoge bruine enkeerdgronden bevinden, waaronder zich nog een restant van het oorspronkelijke bodemprofiel bevindt in de vorm van een moderpodzol-B-horizont of een begraven A-horizont. Bovendien werden verspreid over het plangebied archeologische indicatoren uit de late bronstijd/ijzertijd en vroege Middeleeuwen-D en later aangetroffen. De aanwezigheid van de vondsten wijst op een archeologische vindplaats uit de late bronstijd/ijzertijd, de vroege Middeleeuwen-D tot late Middeleeuwen-A en mogelijk later in het plangebied.

Op basis van deze resultaten behoudt het plangebied een hoge verwachting voor archeologische waarden uit de late bronstijd/ijzertijd en vroege Middeleeuwen-D en later. Door de bouwwerkzaamheden zal de bodem minimaal 80 cm –mv verstoord worden. De archeologische waarden zijn al vanaf 56 cm –mv aanwezig. Door de toekomstige woningbouw zullen de archeologische waarden verstoord worden.

Om de archeologische waarden te inventariseren en waarderen wordt een vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven aanbevolen. Dit selectieadvies moet, voordat bodemverstoringen plaatsvinden, door de verantwoordelijke overheid worden beoordeeld en onderschreven in een selectiebesluit. Voorafgaand aan het proefsleuvenonderzoek dient een Programma van Eisen te worden opgesteld, dat door deze overheid dient te worden geaccordeerd.

1 Inleiding

Op 15 augustus 2008 verleende MILON aan BILAN opdracht voor een archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (karterende fase) voor het plangebied 'Hanenstraat' in Oud-Velp in de gemeente Grave (provincie Noord-Brabant).

De aanleiding voor dit onderzoek was de voorgenomen bestemmingsplanwijziging in verband met toekomstige nieuwbouw op de locatie. Hierbij zullen bodemversturende activiteiten plaatsvinden waardoor een archeologisch onderzoek noodzakelijk is. Doel van het onderzoek was het vaststellen van de archeologische verwachting van het plangebied. Dit onderzoek bestond uit een bureauonderzoek aangevuld met een karterend booronderzoek. Voorafgaand aan de veldfase waren de eisen waaraan het booronderzoek moest voldoen (vraagstelling, methode en werkwijze), vastgelegd in een Plan van Aanpak (zie bijlage 1). Het veldonderzoek werd op 16 september 2008 uitgevoerd.

De projectleiding was in handen van mw. E. de Boer. De verantwoordelijke overheid was de gemeente Grave. Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 3.1).

1.1 Administratieve gegevens project

Datum gunning	15 augustus 2008	
Opdrachtgever	MILON bv	
Uitvoerder	BILAN	
BILAN projectcode	B1578	
Provincie	NB	
Gemeente	Grave	
Plaats	Oud-Velp	
Straat	Hanenstraat	
Coördinaten hoeken	NW: 117.649/ 419.159	NO: 177.700/ 419.137
	ZW: 177.623/ 419.075	ZO: 177.665/ 419.048
Oppervlakte plangebied	0,46 ha	
Kaartblad	45F	
CIS meldingnummer	30887	
KLIC meldingnummer	08G139782	
Verantwoordelijke overheid	Gemeente Grave (contactpersoon: dhr. M. van Esch)	
KNA-versie	3.1	
Beheer en plaats van documentatie	BILAN ¹	

¹ Binnen twee jaar na afronding van het veldwerk zal de onderzoeksdocumentatie, conform de eisen van het depot, worden overgedragen aan het Depot Bodemvondsten Noord-Brabant.

1.2 Ligging van het plangebied

Het plangebied ligt in de bebouwde kom van Oud-Velp in de gemeente Grave (provincie Noord-Brabant) en heeft een oppervlakte van circa 0,46 hectare. Het gebied, dat kadastraal bekend staat als gemeente Grave, sectie H, nr. 1699, 1710 en 1711, wordt in het oosten begrensd door de Hanenstraat, in het zuiden door het perceel aan de Hanenstraat 13 en in het noorden door een pad in het verlengde van het Schoolstraatje.

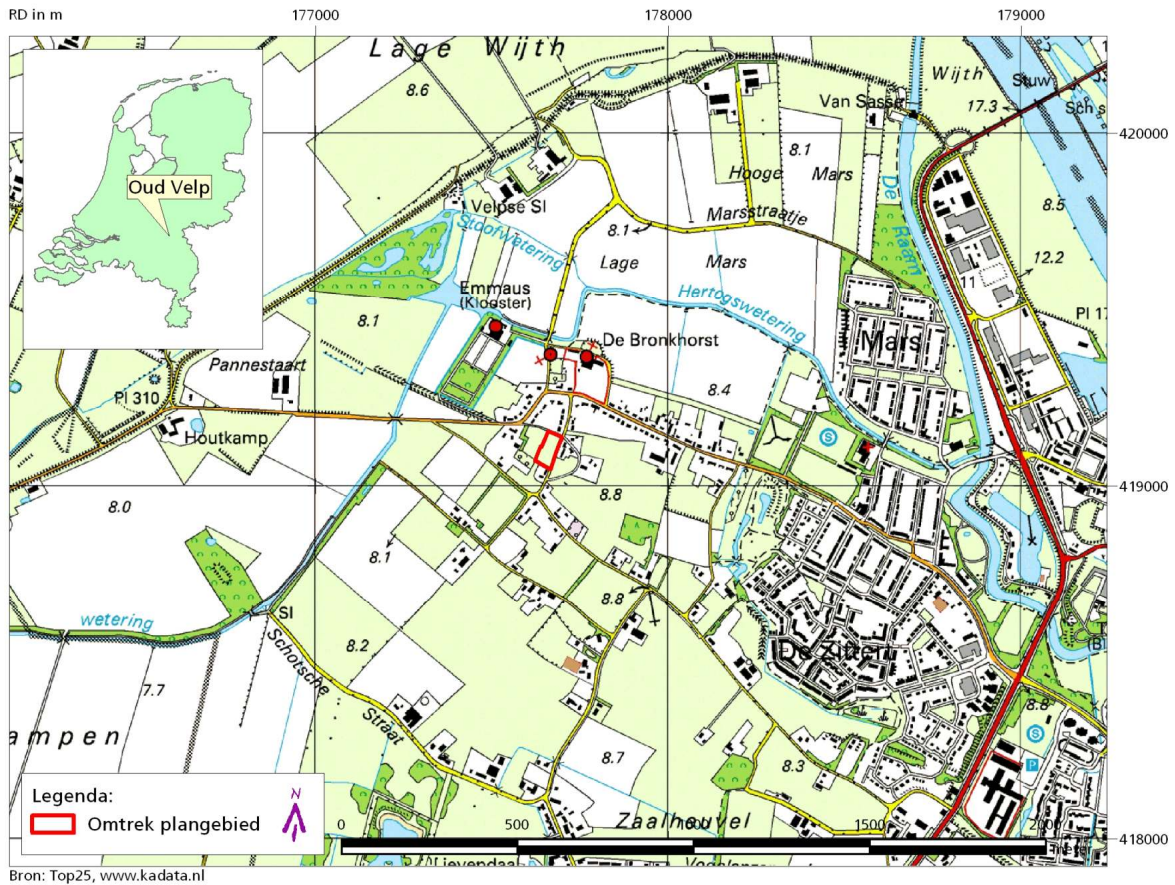

Fig. 1: Ligging van het plangebied in de regio.

1.3 Huidig en toekomstig gebruik

Het plangebied is momenteel in gebruik als weiland. In de toekomst wil men aan de Hanenstraat drie vrijstaande woningen realiseren waarvan één onderkelderd wordt. De minimale verstoringsdiepte zal 80 cm –mv, ivm de vorstgrens, bedragen. Voor de bouw van woningen wordt de fundering in of op de top van de C-horizont aangebracht.

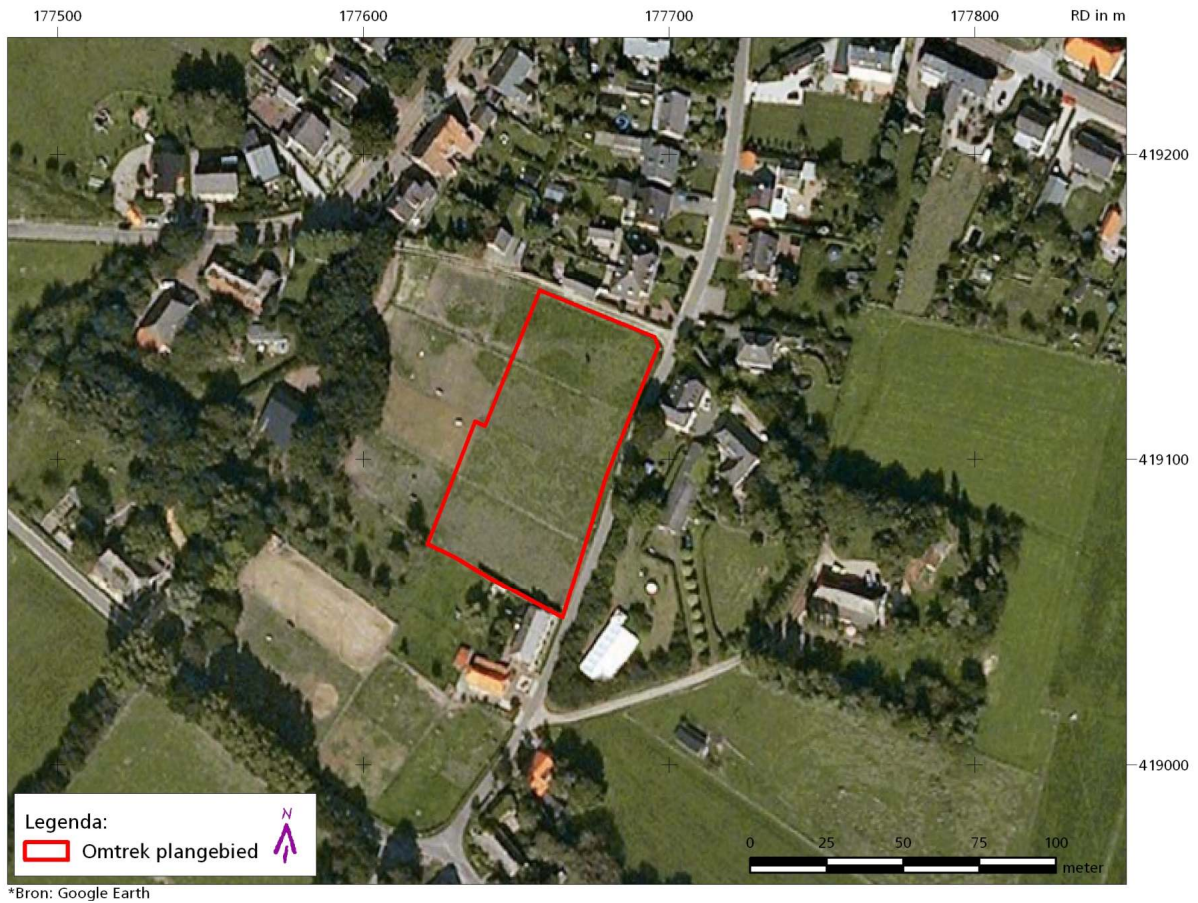

Fig. 2: Huidig grondgebruik in plangebied en omgeving.

2 Bureauonderzoek

2.1 Onderzoeksmethode

Tijdens het bureauonderzoek werd aan de hand van bestaande bronnen informatie verzameld en geanalyseerd omtrent bekende archeologische, (cultuur-)historische en landschappelijke waarden. Als bronnen werden gebruikt: het Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS II), de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW), de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), de Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Brabant (CHW), het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), topografische, historische, geologische, geomorfologische en bodemkundige kaarten, relevante literatuur, internetsites en overige bronnen, zoals lokale heemkundigen. Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek werd een verwachtingsmodel opgesteld, de veldwerkmethode bepaald en werden daarvoor onderzoeksvragen geformuleerd, die werden vastgelegd in een Plan van Aanpak (PvA; zie bijlage 1).

2.2 Geologie en landschap

Het plangebied ligt op de overgang van het noordelijk naar het oostelijk Maaslandschap². In het koude Weichselien³ stroomde de Rijn en Maas in dit gebied door een brede riviervlakte tussen de stuwwal van Nijmegen in het noorden en de Peelhorst in het zuiden, waarbij deze hooggelegen gebieden werden geërodeerd. De rivieren hadden in deze koude periode een vlechtend karakter, waarbij in een brede dalbodem veel stroomgeulen en zandbanken voorkomen en grove zanden tot afzetting komen. Een deel van dit rivierterras is nog herkenbaar aan de geulen van het vlechtende afwateringsstelsel en de daartussen gelegen zandbanken (terrasrest-ruggen).

In het laatweichselien werd het klimaat warmer en raakte het landschap meer begroeid, waardoor de waterafvoer regelmatig werd en de sedimentlast verminderde. De vele geulen van het vlechtende riviersysteem werden verlaten, terwijl de nog watervoerende geul zich ging insnijden in een zogenaamd meanderend patroon. Een meanderende rivier wordt gekenmerkt door slechts een kronkelende hoofdgeul, die zich door erosie in de buitenbochten langzaam verschuift. In de bedding van de rivier werd het grofste materiaal, voornamelijk zand en grind, afgezet. Bij overstroming werden zand en klei uit de bedding gelicht en op de oevers afgezet, waardoor oeverwallen ontstonden (zeer fijnzandig en zavelig materiaal). Verder van de rivier af kwam het overstromingswater tot rust en werd klei afgezet. Als de grondwaterspiegel hoog stond en het klimaat warm genoeg was, kan in de komgebieden veen worden gevormd. Na verloop van tijd kan een bedding verzanden, waardoor de rivier zijn loop verlegt. Het zandige geullichaam en de oeverwallen blijven hierbij achter.

Aan het einde van het laatweichselien, in de late Dryas, veranderde de meanderende Maas onder invloed van het koudere klimaat weer in een vlechtende rivier. Het dal van de Maas werd hierbij weer (deels) opgevuld met (grof)zandig materiaal, waardoor een terrasvlakte ontstond.

Door het ontbreken van vegetatie werd in de droge en zeer koude perioden van het Weichselien, waaronder de late Dryas, door de wind sediment verplaatst en elders weer afgezet. Dit zogenaamde dekzand heeft de oudere, fluviaatiele terreinvormen bedekt.

² Buitenhuis, A. *et al.* 1991.

Aan het einde van het Weichselien en in het Holoceen werd het klimaat weer een stuk milder. Het systeem van ondiepe, verwilderde geulen veranderde hierdoor weer in meanderend patroon, dat zich in het landschap insneden. Door overstromingen is de terrasvlakte vanaf het einde van het Atlanticum bedekt met een laag jonge rivierklei. Door het mildere klimaat vond ook op grote schaal bodemvorming plaats, dat grotendeels antropogeen is beïnvloed⁴.

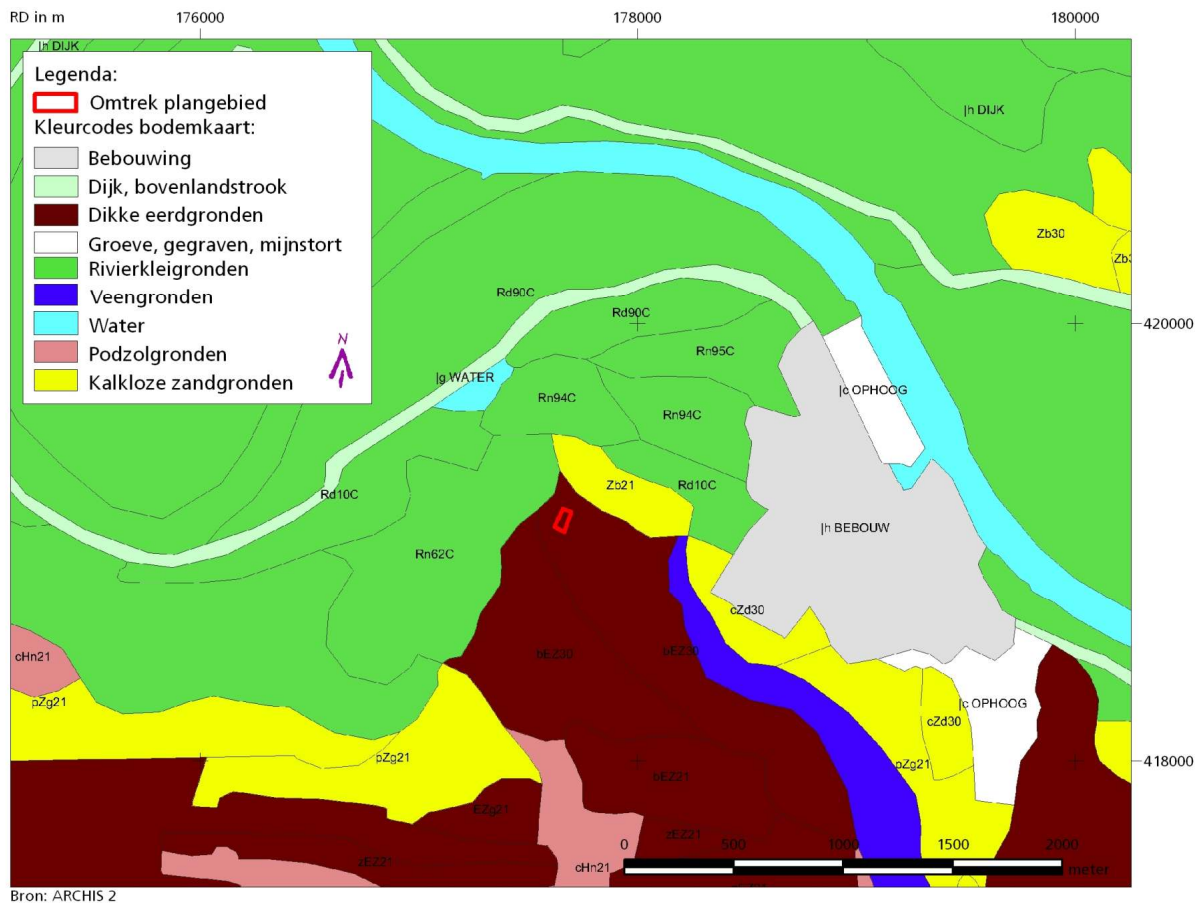

Fig. 3: Het plangebied op de bodemkaart.

Op de geomorfologische kaart⁵ is het plangebied vanwege de ligging in de bebouwde kom van Oud-Velp niet gekarteerd. Op basis van extrapolatie van de omringende gekarteerde gebieden blijkt dat het plangebied vermoedelijk deel uitmaakt van een *terrasrest-rug bedekt met dekzand* (kaartenheid 3K23), die in noordwestelijke richting uitsteekt in een *terrasvlakte plaatselijk vervlakt door overstromingsmateriaal* (kaartenheid 2M18b) en in het noordoosten wordt begrensd door een *geul van en vlechtend afwateringsstelsel* (kaartenheid 2R10). Door de terrasvlakte stroomt een waterloop. Op de terrastrug ligt een aantal *opgehoogde woon- of vluchtplaatsen met hoogteverschil 0,5 – 1,5 m*.

Op de kaart van het Actueel Hoogtebestand Nederland⁶ is te zien dat het plangebied deel uitmaakt van de kop van een noordnoordwest-zuidzuidoostelijk georiënteerde hoge rug. De aanwezige erven rond het

³ Zie bijlage 6 voor overzicht geologische perioden.

⁴ Buitenhuis, A. *et al.* 1991.

⁵ Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000 (45).

⁶ AHN 2008.

plangebied vormen hoogtes in het landschap. Ook het centrale deel van het plangebied ligt circa 20 cm hoger dan de omringende delen van het gebied. Het plangebied ligt op een hoogte van circa 9 m +NAP.

Volgens de bodemkaart⁷ maakt het plangebied deel uit van een noordwest-zuidoost georiënteerde strook *hoge bruine enkeerdgronden*, die zijn ontstaan in *grof zand* en grondwatertrap VII (bEZ30). Ten noorden van het plangebied (op circa 85 m afstand) bevindt zich een zone waar *vorstvaaggronden* voorkomen in *leemarm en zwak lemig fijn zand* en grondwatertrap VII. Op circa 85 m ten westen van het plangebied ligt het rivierkleigebied met *kalkloze poldervaaggronden in zavel en lichte klei met profielverloop 2* en grondwatertrap VI.

Hoge bruine enkeerdgronden worden gekenmerkt door een meer dan 50 cm dikke humushoudende, bruine bovengrond, het esdek. Een esdek ontstaat door het eeuwenlang opbrengen van materiaal uit de potstal. De bruine kleur van het esdek is terug te voeren op de herkomst van de gebruikte plaggen, in dit geval kleihoudende plaggen, eventueel in combinatie met diepe groundbewerking. Het is echter zeer moeilijk om onderscheid te maken tussen antropogeen gevormde bruine bovengronden (zoals hierboven beschreven) en natuurlijke bruine gronden. In dit laatste geval zouden de gronden ontstaan zijn door een combinatie van materiaal afgezet tijdens overstromingen en intensieve bioturbatie. Een deel van de als hoge bruine enkeerdgronden gekarteerde bodems zijn in werkelijkheid geen plaggenbodems. Volgens Spek heeft dit als gevolg dat mogelijk aanwezige archeologische vindplaatsen niet zijn afgedekt door een plaggendeek en dus veel gevoeliger zijn voor verstoring door bodemingrepen⁸.

Een typische hoge bruine enkeerdgrond⁹ bestaat uit een circa 20 à 30 cm dikke donkergrijsbruine, matig humeuze, sterk lemige bouwvoor (de Aa-horizont) gevolgd door een meestal 30 tot 60 cm dikke, matig tot uiterst humusarme, (donker(geel))bruine, sterk lemige Aa-horizont. Hieronder kan zich nog (het restant van) een moderpodzolprofiel bevinden, dat (indien geheel intact) bestaat uit een 10 à 20 cm dikke, donker(geel)bruine, oorspronkelijke Ab-horizont gevolgd door een (donkergeel)bruine Bws-horizont. Onder de Aa-horizont kan zich echter ook alleen een oorspronkelijke A-horizont (donkerder dan de bovenliggende Aa-horizont) of direct de C-horizont bevinden. In de C-horizont kunnen 5 à 10 cm dikke, ijzerrijke, lutumrijke lagen, de zogenaamde banden-B voorkomen.

Vorstvaaggronden¹⁰ worden gekenmerkt door een zwak ontwikkelde A-horizont met daaronder tot 60 à 80 cm –mv een duidelijk (geel)bruin gekleurde Bw-horizont. In de gele tot grijsgele ondergrond zijn vaak resten van ijzer banden waar te nemen.

Poldervaaggronden¹¹ worden gekenmerkt door een vrij dunne, zwak ontwikkelde, humeuze bovengrond met daaronder de C-horizont, die meestal direct onder de A-horizont sterk roestig en grijs gekleurd is.

⁷ ARCHIS II.

⁸ Bakker, H. de & J. Schelling 1989, Spek, T. 2004.

⁹ Bakker, H. de & J. Schelling 1989, Stiboka 1975.

¹⁰ Bakker, H. de & J. Schelling 1989, Damoiseaux J.H. 1982.

¹¹ Bakker, H. de & J. Schelling 1989.

2.3 Historische situatie

Het plangebied maakte in de eerste helft van de negentiende eeuw¹² deel uit van een circa noordwest-zuidoost georiënteerd akkergebied dat als een schiereiland uitstak in de graslanden van de Beerse Overlaat. Dit gebied stroomde tijdens hoge waterstanden van de Maas opzettelijk onder om de wateroverlast van de Maas onder controle te krijgen¹³. In de graslanden bevonden zich enkele waterlichamen, wielen als gevolg van dijkdoorbraken, en waterlopen, zoals de *Horsensche Graaf* ten noordoosten en *De Grootte Wetering* in het zuidwesten. De bouwlanden waren aan drie zijden omdijkt en stonden in het zuiden in verbinding met hoger gelegen gronden. De bouwlanden werden doorsneden door een netwerk van wegen waarlangs zich verspreide bebouwing bevond van het dorp Velp. De oudste vermelding van 'Fellepa' dateert uit de negende eeuw¹⁴. Zowel buiten de bedijking, op circa 250 m ten noordwesten, als binnen de bedijking op circa 150 m ten noordoosten van het plangebied, bevonden zich omgrachte gebouwen, waaronder het kasteel *De Brinckhorst*.

Het plangebied zelf maakte in de negentiende eeuw¹⁵ deel uit van een klein gebied dat voornamelijk in gebruik was als bouwland, *Het Laag Veld*, dat aan alle zijden werd omringd door wegen, de huidige Hanenstraat in het oosten, het verlengde van de Schoolstraat in het noorden, het verlengde van de Bronkhorstweg in het westen en de Pastoriestraat in het zuiden (zie Fig. 4). Op de hoek van het verlengde van de Bronkhorstweg en de Schoolstraat (op circa 70 m ten westen van het plangebied) bevond zich een boerderij omringd met erf, boomgaard en weiland. Ook op bijna 100 m ten zuidwesten van het plangebied bevond zich een boerderij, evenals aan de overzijde van de Hanenstraat. Het plangebied zelf was onbebouwd en in gebruik als bouwland.

De hierboven beschreven situatie bleef tot ver in de twintigste eeuw¹⁶ ongewijzigd. In de tweede helft van de twintigste eeuw is de bebouwing aan de overzijde van de Hanenstraat uitgebreid. Pas in de jaren zestig of zeventig¹⁷ is ook aan de westzijde van de Hanenstraat, direct ten zuiden van het plangebied bebouwing verrezen. Het plangebied zelf is in de twintigste eeuw nooit bebouwd geweest¹⁸. Voor zover bekend hebben in het plangebied geen ontgrondingen plaatsgevonden¹⁹.

Op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Noord-Brabant²⁰ heeft het plangebied geen bijzondere cultuurhistorische waarde. Het bebouwingslint van Oud-Velp ten noorden van het plangebied heeft als historische stedenbouw wel een redelijk hoge waarde als voorbeeld van een gereduceerde nederzetting op een duidelijk zichtbare verhoging aan de rand van de Beerse Overlaat. Ook het klooster complex De Bronkhorst ten noordwesten van het plangebied met de Sint Vincentius kerk (vanaf 1100), het Capucijnenklooster Emmaus (1600-1950) en het voormalig klooster van de Redemptoristinnen heeft als historische stedenbouw een zeer hoge waarde. De Beerse Overlaat ten westen van het plangebied is als historisch geografisch vlak van redelijk hoge waarde gekarteerd.

¹² Topographische en Militaire kaart, Kadasterkaart (minuutplan en OAT).
CHW 2006.

¹³ Brabants Historisch Informatie Centrum.

¹⁴ Kadasterkaart (minuutplan en OAT).

¹⁵ Chromo-topographische kaart 1911.

¹⁶ Topografische kaart 1967, Grote Provincie Atlas 1990.

¹⁷ Topografische Atlas 2004.

¹⁸ Ontgrondingen 1950-1998.

¹⁹ CHW 2006.

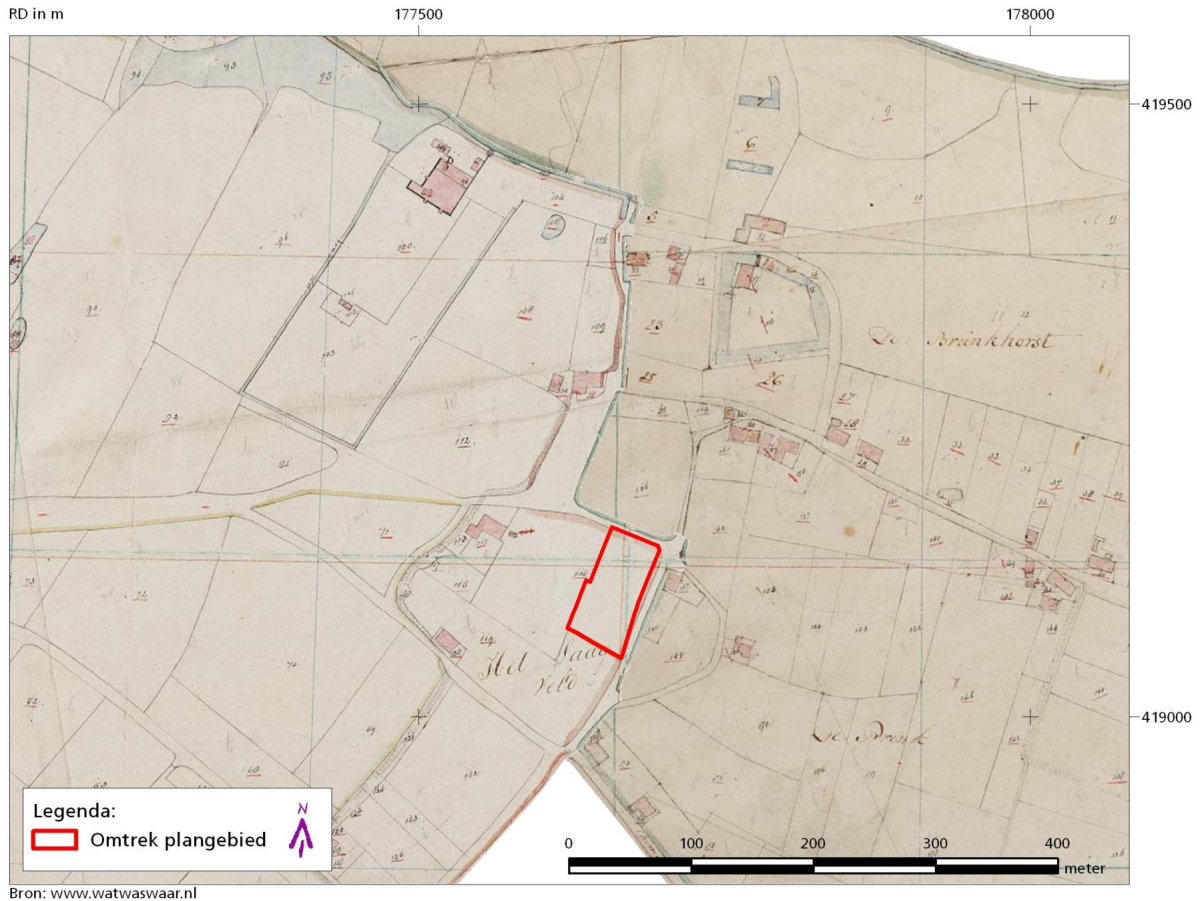

Fig. 4: Het plangebied op het minuutplan van circa 1830.

2.4 Bekende archeologische waarden

Op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW)²¹ heeft het plangebied vanwege de ligging in een gebied met hoge zwarte enkeerdgronden hoge archeologische verwachting. Uit het plangebied zelf zijn tot op heden geen archeologische vondsten of waarnemingen bekend. In de omgeving van het plangebied bevinden zich volgens ARCHIS²² in een gelijksoortige bodemkundige en geomorfologische ligging (hoge zwarte enkeerdgronden op een terrasrug binnen een straal van circa 500 m) diverse waarnemingen en onderzoeksmeldingen (zie Fig. 5).

²¹ Ten tijde van het onderzoek had de gemeente Grave nog geen eigen archeologisch beleid en/of verwachtingskaart (telefonische informatie dhr. M. van Esch, 8 september 2008).

²² Registratie- en informatiesysteem van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM).

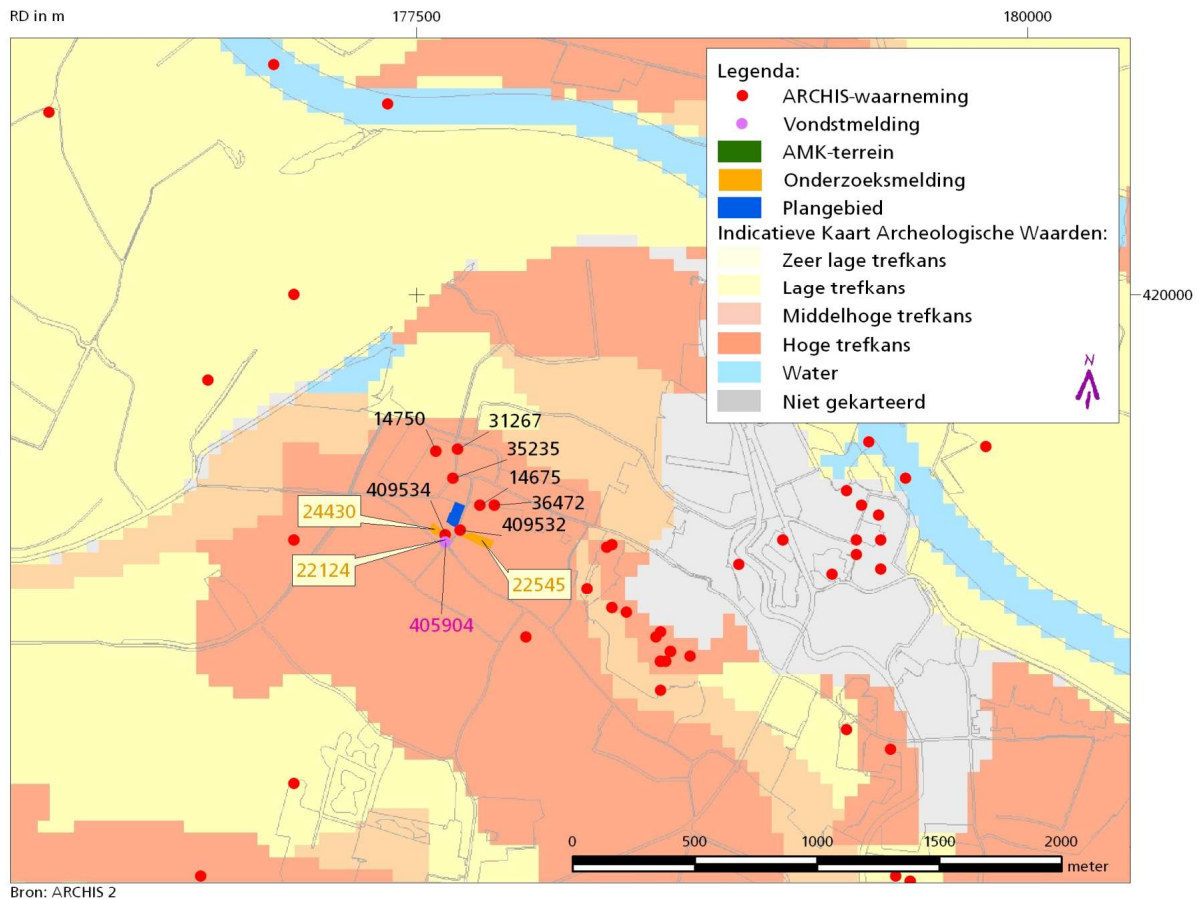

Fig. 5: Het plangebied op de IKAW met ARCHIS-waarnemingen en AMK-terreinen.

Op circa 50 m ten oosten van het plangebied zijn door een particulier in 1984 een Romeinse koperen munt uit de periode 350-450 n.C., een bronzen heiligenfibula uit de vroege Middeleeuwen-C/D en een koperen munt (datering onbekend) gevonden (ARCHIS-waarnemingsnr. 14675). Op een meer oostelijk gelegen perceel zijn door een particulier diverse aardewerkfragmenten en een bronzen fibula uit de periode 525-900 n.C. aangetroffen (ARCHIS-waarnemingsnr. 36472).

Aan de overzijde van de Hanenstraat is in 2007 in een bouwput op 80 tot 150 cm -mv een huisplaats uit de vroege Middeleeuwen-C tot late Middeleeuwen-B aangetroffen (ARCHIS-waarnemingsnr. 409532). Naast sporen (o.a. een waterput, greppels en paalgaten) werden ook diverse aardewerkfragmenten (o.a. Pingsdorf, Paffrath en Andenne) uit deze periode waargenomen. Op deze locatie was op de negentiende-eeuwse kadastrale kaart geen bebouwing meer aanwezig²³. Op een meer oostelijk gelegen terrein is in 2007 door Archeopro een booronderzoek uitgevoerd (onderzoeksmeldingsnr. 22545), waaruit is gebleken dat in het gebied een 40 tot 60 cm dikke humeuze bovengrond aanwezig was, waaronder in een groot deel van de boringen een (vergraven) BC-horizont is aangetroffen. Gezien de relatief recente verstoring en ontbreken van ouder dan zeer recente indicatoren is geen vervolgonderzoek aanbevolen.

Op circa 50 m ten zuiden van het plangebied is bij een booronderzoek langs de Hanenstraat dat in 2007 is uitgevoerd door ADC (onderzoeksmeldingsnr. 22124) een fragment grijsbakkend aardewerk uit de late

²³ Kadasterkaart (minuutplan en OAT).

Middeleeuwen aangetroffen (vondstmeldingsnr. 405904). Voor het gebied is een archeologische begeleiding aanbevolen. Desondanks is later dat jaar zonder begeleiding een bouwput gegraven, waarin op een diepte van 80 tot 90 cm –mv grondsporen en aardewerkfragmenten uit de vroege Middeleeuwen-C tot late Middeleeuwen-B zijn waargenomen (ARCHIS-waarnemingsnr. 409534). Ook op deze locatie is op de negentiende-eeuwse kadastrale kaart geen bebouwing meer aanwezig²⁴.

In 2007 is op een iets westelijk gelegen terrein een archeologisch booronderzoek uitgevoerd door Archeopro (onderzoeksmeldingsnr. 24430). Bij dit onderzoek zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen, die aanleiding gaven voor een vervolgonderzoek.

Op circa 100 m ten noorden van het plangebied bevindt zich de waarneming van een bronzen randhielbijl uit de midden bronstijd, fragmenten handgevormd aardewerk uit de bronstijd-ijzertijd en drie vuurstenen bijlen uit het Neolithicum (ARCHIS-waarnemingsnr. 35235). Het is niet bekend of de vondsten ook daadwerkelijk op de aangegeven locatie zijn gevonden.

Op ruim 200 m ten noorden van het plangebied zijn, net buiten de terrasrug en hoge bruine enkeerdgronden, enkele vuursteenartefacten uit het Neolithicum (ARCHIS-waarnemingsnr. 14750) aangetroffen en de resten van de Sint Vincentiuskerk uit de late Middeleeuwen-A (ARCHIS-waarnemingsnr. 31267). De oudste resten van het bestaande opgaand muurwerk dateerden vermoedelijk uit de dertiende eeuw. Tevens werden enkele resten van een ouder tufstenen schip aangetroffen. Op de locatie bevonden zich ook de resten van bakstenen grafkelders (Nieuwe tijd).

3 Verwachtingsmodel en vraagstelling

Het plangebied heeft op basis van de verwachte ligging in een gebied met relatief hoog gelegen hoge bruine enkeerdgronden een hoge archeologische verwachting. Indien ontstaan door plaggenbemesting, kunnen hoge bruine enkeerdgronden het oorspronkelijke bodemprofiel, en dus de mogelijk onderliggende archeologie, tegen diepe grondverstoringen hebben beschermd. Mogelijk zijn dus nog restanten van het oorspronkelijke bodemprofiel aanwezig in de vorm van een E-, B-, en/of BC-horizont, waarin zich nog een relatief onverstoord archeologisch sporenniveau kan bevinden. Hierin kunnen artefacten²⁵ en mogelijk-antropogene objecten²⁶ worden aangetroffen. Wanneer geen sprake is van een plaggendek, maar van een vermengingslaag, zal de bodem veel gevoeliger zijn voor verstoring door bodemingrepen en zal het oorspronkelijke (podzol)profiel door aftopping en verploeging zijn verdwenen, waardoor het bodemprofiel onder het humeuze dek direct overgaat in het moedermateriaal (C-horizont). Hierin kunnen echter nog diepere grondsporen zoals paalgaten, waterputten of voorraadkuilen bewaard zijn gebleven. De ondiepere sporen en het oorspronkelijke loopvlak (en dus de archeologische vondstenlaag) zijn dan in het esdek opgenomen. Eventuele vondsten uit het esdek bevinden zich niet *in situ*, maar kunnen wijzen op een onderliggend sporenniveau.

In de directe omgeving van het plangebied zijn sporen van bewoning vanaf de steentijd tot heden bekend. Het plangebied is volgens historisch kaartmateriaal in ieder geval vanaf het begin van de negentiende

²⁴ Kadasterkaart (minuutplan en OAT).

²⁵ Een *artefact* is een voorwerp dat intentioneel door mensen werd gemaakt.

²⁶ Onder *mogelijk-antropogene objecten* worden vondsten verstaan zoals houtskool, bot of steen, die mogelijk door menselijke tussenkomst in de bodem zijn terechtgekomen.

eeuw onbewoond. In het plangebied hebben voor zover bekend geen grootschalige bodemversturende activiteiten als ontgroningen plaatsgevonden. Door het ontbreken van versturende bebouwing en de verwachte aanwezigheid van een beschermende humeuze bovengrond, zal de bodem grotendeels onverstoord zijn.

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek wordt aan het plangebied een hoge verwachting toegekend voor archeologische waarden vanaf de steentijd. Een inventariserend veldonderzoek (karterend booronderzoek) is noodzakelijk om inzicht te krijgen in (de intactheid van) het bodemprofiel en in de aanwezigheid of afwezigheid van archeologische waarden. Het veldonderzoek dient antwoord te geven op de volgende onderzoeksvragen:

- Welk type bodem wordt aangetroffen in het plangebied?
- Is deze bodem onverstoord sinds de vorming ervan?
- Zijn archeologische indicatoren aanwezig in het plangebied?
- Zo ja, wat is de aard en ouderdom van deze indicatoren?
- Wijzen deze indicatoren op een vindplaats?
- Zo ja, is een begrenzing van de vindplaats mogelijk?
- In hoeverre wordt de vindplaats bedreigd door de toekomstige planontwikkeling?

Het onderzoek dient plaats te vinden volgens het in bijlage toegevoegde Plan van Aanpak (bijlage 1).

4 Inventariserend veldonderzoek

4.1 Onderzoeksmethode

Het veldonderzoek bestond uit een karterend booronderzoek. Dit houdt in dat het terrein systematisch wordt beboord waarbij gelet wordt op de bodemopbouw en de aanwezigheid van archeologische indicatoren, zoals houtskool, vuursteen, aardewerk, baksteen en verbrande leem. Hieruit kan blijken of de bodem al dan niet verstoord is, welke ontstaansgeschiedenis de bodem heeft en of eventuele archeologische lagen bewaard zijn gebleven. De aanwezigheid van archeologische indicatoren in de boorkernen kan inzicht geven in de aard en ouderdom van het bodemarchief. Indicatoren kunnen wijzen op (oudere) archeologische lagen onder de bouwvoor of op de aanwezigheid, ter plaatse of in de nabijheid, van een archeologische vindplaats. De spreiding van vondsten kan een indicatie geven van de omvang van de vindplaats.

De eisen waaraan het veldonderzoek moest voldoen, waren vastgelegd in een Plan van Aanpak (PvA; zie bijlage 1). Uiteindelijk werden, conform PvA, zeven boringen gezet met een Edelmanboor met een diameter van 15 cm in een regelmatig, verspringend grid van 25 x 25 m. De boringen werden tot minimaal 25 cm in de onverstoorde C-horizont doorgezet, waarbij de minimale boordiepte 95 en de maximale 135 cm –mv bedroeg. De opgeboorde sedimenten werden beschreven conform de Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode²⁷ en gezeefd op een maaswijdte van 4 mm, waarna het zeefresidu werd geïnspecteerd op de aanwezigheid van archeologische indicatoren.

Alle boorpunten werden relatief in het terrein ingemeten ten opzichte van perceelsgrenzen en gekoppeld aan het Rijkscoördinatenstelsel. De referentiebout²⁸ voor de hoogtemeting was bevestigd aan de boerderij aan de Pannestaartweg 2. De hoogte van de bout bedroeg 10,12 m +NAP.

²⁷ Bosch, J.H.A. 2005.

²⁸ Peilmerknr. 045F0051.

4.2 Resultaten van het veldonderzoek

Uit de hoogtemeting van de boorpunten bleek dat het plangebied flauw in zuidelijke richting afhelt. De hoogte van de boorpunten varieerde van 8,58 tot 8,81 m +NAP.

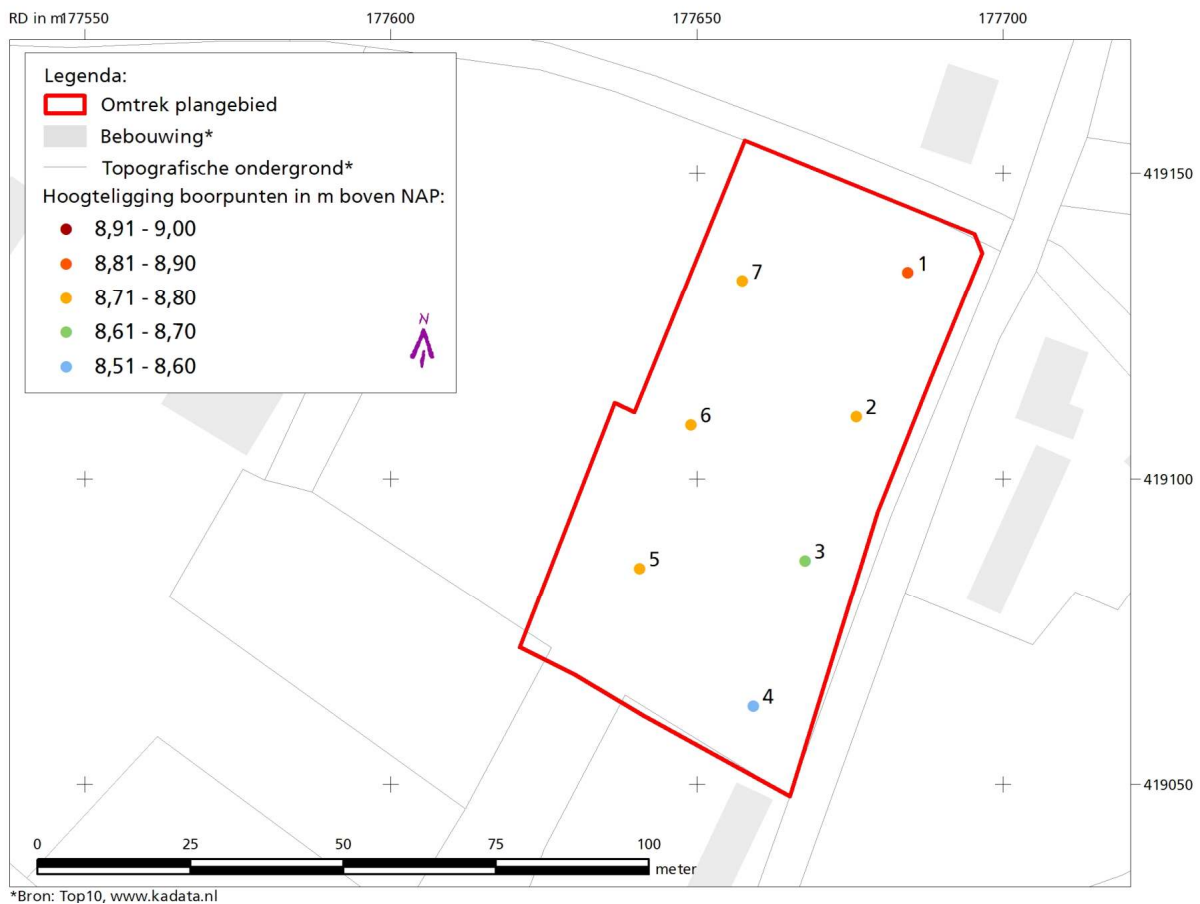

Fig. 6: Ligging van het plangebied met boorpunten en NAP-hoogten.

De bodem in het plangebied werd gekenmerkt door een 56 tot 87 cm dikke humeuze bovengrond, die werd geïnterpreteerd als een esdek en die in boring 1, 2, 4 en 5 gelaagdheid vertoonde. In de boringen 1, 2 en 5 bevond zich een 59 tot 65 cm dikke laag matig humeuze, donkerbruingrijze matig siltig, matig grof zand gevolgd door een laag, zwak tot matig humeuze, (donker)grijsbruin, matig siltig, matig tot zeer grof zand. In boring 4 werd onder een 64 cm dikke, matig humeuze, donkerbruingrijze toplaag een matig humeuze donkergrijze laag matig siltig, matig grof zand aangetroffen. Deze donkergrijze laag is geïnterpreteerd als een begraven, oorspronkelijke A-horizont. In de overige boringen was het esdek homogeen en bestond uit een matig humeus, donkerbruingrijs, matig siltig, matig grof tot zeer grof zand. In het esdek werd bijmenging van grind, baksteen- en aardewerkfragmenten, houtskool en koolas aangetroffen (zie paragraaf 4.3).

Onder het esdek werd in de boringen 1, 2, 3, 5, 6 en 7 een 6 tot 32 cm dikke bruinglele tot bruine verbruiningshorizont (B-horizont van een moderpodzolprofiel) aangetroffen, die in het (noord)oostelijke deel bestond uit zwak siltig, matig grof zand en in het zuidwestelijke deel uit zwak siltig, zeer tot uiterst grof zand. Verbruining is een bodemvormend proces dat optreedt in goed ontwaterde, voedselhoudende zandbodems. De zandkorrels in deze horizont zijn omhuld met ijzerhuidjes. De humus in deze laag bevindt

zich als moder (uitwerpselen van bodemdieren) tussen de zandkorrels in²⁹. In deze bodem heeft zich dus intensieve bioturbatie voorgedaan.

Onder de B-horizont werd vanaf 70 à 89 cm –mv de onverstoorde C-horizont aangetroffen, die over het algemeen bestond uit geel, zwak siltig, matig grof zand met plaatselijk bijmenging van grind. In het zuidwestelijke deel van het plangebied was het moedermateriaal grover en werd zwak siltig, uiterst grof zand aangetroffen. In boring 6 was de C-horizont plaatselijk grijzer van kleur, waaruit kan worden afgeleid dat mogelijk in een spoor is geboord.

In boring 4 ontbrak de B-horizont en ging de begraven A-horizont via een vier centimeter lichtbruingrijze dikke AC-horizont over in de geelwitte C-horizont, die bestond uit zwak siltig, matig grof zand.

4.3 Archeologische indicatoren

Onder archeologische indicatoren vallen zowel artefacten als mogelijk-antropogene objecten. Met artefacten worden alle mobiele door de mens gemaakte objecten bedoeld, zoals aardewerk, bot en vuursteen. Mogelijk-antropogene objecten zijn voorwerpen, zoals houtskool en natuursteen, die als nevenproduct van een menselijke activiteit ontstaan.

In het plangebied werden, naast baksteenfragmenten, diverse andere archeologische indicatoren³⁰ aangetroffen. In boring 1 werden in de het esdek van circa 50 tot 70 cm -mv een kogelpotscherf uit de periode 900-1200 n.C. (vroeg Middeleeuwen-D tot late Middeleeuwen-A), een niet te determineren aardewerkscherfje, verbrande leem en tefriet aangetroffen³¹. In boring 2 werden in de bovenste deel van het esdek (0-65 cm –mv) een fragment roodbakkend aardewerk uit 1400-1800 n.C. en een fragment grijs steengoed (Rijnland) uit de periode 1550-1700 n.C. aangetroffen³². In de basis van het esdek (65 – 87 cm – mv) bevond zich een fragmentje houtskool.

In boring 3 werd in het esdek een fragment roodbakkend aardewerk³³ en metaalslak aangetroffen, terwijl zich in boring 4 naast diverse brokken metaalslak ook verbrande leem³⁴ bevond. In boring 5 werd in het esdek (0-68 cm –mv) een pijpensteeltje (1700-1900 n.C.), een fragment roodbakkend aardewerk (1600-1900 n.C.) en een sterk verweerde kogelpotscherf (900-1200 n.C.) aangetroffen³⁵. In de onderliggende verbruiningshorizont werd eveneens een sterk verweerd fragment kogelpot³⁶ aangetroffen, dat dateert in de periode 900-1200 n.C.. In boring 6 bevonden zich in de verbruiningshorizont twee fragmenten handgevormd aardewerk³⁷, die dateren uit de late bronstijd/ ijzertijd. Tenslotte bevond zich in boring 7 in de verbruiningshorizont een fragment kogelpot (900-1200 n.C.)³⁸. Deze vondsten zijn waarschijnlijk door bioturbatie in de verbruiningshorizont terecht gekomen. Over het algemeen werden de oudere vondsten dieper in het bodemprofiel aangetroffen dan het jongere materiaal.

²⁹ Stiboka 1968.

³⁰ Determinatie aardewerkspecialist BAAC.

³¹ Vondstnr. 1.

³² Vondstnr. 2.

³³ Vondstnr. 3.

³⁴ Vondstnr. 4.

³⁵ Vondstnr. 5.

³⁶ Vondstnr. 6.

³⁷ Vondstnr. 7.

³⁸ Vondstnr. 8.

Vondsten die dateren van voor de vorming van het esdek, die in de A- of A/C-horizont worden aangetroffen, wijzen per definitie op een vindplaats in het plangebied. Algemeen wordt aangenomen dat esdekken in Noord-Brabant na 1400 n.C. zijn gevormd³⁹. Vondsten van na circa 1400 n.C. kunnen duiden op een vindplaats, maar kunnen ook met de potstalbemesting in een gebied terecht zijn gekomen.

Op basis van de aangetroffen vondsten bevindt zich in het plangebied een vindplaats uit de late bronstijd/ijzertijd, de vroege Middeleeuwen-D tot late Middeleeuwen-A en eventueel later.

5 Toetsing en beantwoording

Het veldwerk diende antwoord te geven op de volgende onderzoeksvragen:

Welk type bodem wordt aangetroffen in het plangebied? Is deze bodem onverstoord sinds de vorming ervan?

De bodem in het plangebied kan worden geclassificeerd als een hoge bruine enkeerdgrond met een esdek van 56 tot 87 cm dik. Onder het esdek bevond zich in zes van de zeven boringen een restant van een moderpodzolprofiel (verbruiningshorizont).

Zijn archeologische indicatoren aanwezig in het plangebied? Zo ja, wat is de aard en ouderdom van deze indicatoren?

In het esdek en in het westelijke deel in de onderliggende verbruiningshorizont werden diverse archeologische indicatoren aangetroffen, zoals aardewerkscherven, baksteen, metaalslak, e.d., die dateren uit de late bronstijd-ijzertijd en met name uit de periode vanaf 900 n.C.

Wijzen deze indicatoren op een vindplaats?

De vondsten wijzen op een vindplaats uit de late bronstijd/ijzertijd, vroege Middeleeuwen-D tot late Middeleeuwen-A en mogelijk later.

Zo ja, is een begrenzing van de vindplaats mogelijk?

In vrijwel alle boringen werden indicatoren aangetroffen, die op vindplaatsen wijzen. Op basis van het uitgevoerde onderzoek kan het volledige plangebied tot archeologische vindplaats worden gerekend.

In hoeverre wordt de vindplaats bedreigd door de toekomstige planontwikkeling?

Door de bouwwerkzaamheden zal de bodem minimaal 80 cm –mv verstoord worden. De archeologische waarden zijn al vanaf 56 cm –mv aanwezig. Door de toekomstige woningbouw zullen de archeologische waarden verstoord worden.

³⁹ Spek, T. 2004.

6 Conclusie en selectieadvies

Het plangebied had op basis van de ligging in een gebied met relatief hoog gelegen, hoge bruine enkeerdgronden en de bekende archeologische waarden in de directe omgeving, een hoge verwachting voor archeologische waarden vanaf de steentijd.

Uit het veldonderzoek bleek dat zich in het plangebied inderdaad onverstoord hoge bruine enkeerdgronden bevinden, waaronder zich nog een restant van het oorspronkelijke bodemprofiel bevindt in de vorm van een moderpodzol-B-horizont of een begraven A-horizont. Bovendien werden verspreid over het plangebied archeologische indicatoren uit de late bronstijd/ijzertijd en vroege Middeleeuwen-D en later aangetroffen. De aanwezigheid van de vondsten wijst op een archeologische vindplaats uit de late bronstijd/ijzertijd, vroege Middeleeuwen-D tot late Middeleeuwen-A en mogelijk later in het plangebied.

Op basis van deze resultaten behoudt het plangebied een hoge verwachting voor archeologische waarden uit de late bronstijd/ijzertijd en vroege Middeleeuwen-D en later. Door de bouwwerkzaamheden zal de bodem minimaal 80 cm –mv verstoord worden. De archeologische waarden zijn al vanaf 56 cm –mv aanwezig. Door de toekomstige woningbouw zullen de archeologische waarden verstoord worden.

Om de archeologische waarden te inventariseren en waarderen wordt een vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven aanbevolen. Dit selectieadvies moet, voordat bodemversturende activiteiten plaatsvinden, door de verantwoordelijke overheid worden beoordeeld en onderschreven in een selectiebesluit. Voorafgaand aan het proefsleuvenonderzoek dient een Programma van Eisen te worden opgesteld, dat door deze overheid dient te worden geaccordeerd.

7 Literatuur

- Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), Interactieve AHN viewer op Internet, <http://www.ahn.nl/kaart/>, 19 augustus 2008.
- ARCHIS II, Registratie- en informatiesysteem van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, te raadplegen op <http://archis2.archis.nl>, 19 augustus 2008.
- Bakker, de H. & J. Schelling. 1989. *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland. De hogere niveaus*. Wageningen: Pudoc.
- Berendsen, H.J.A. 2004. *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie. (Fysische geografie van Nederland)*. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Bosch, J.H.A.. 2005. *Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode*. Archeologie Leidraad 3. SIKB.
- Brabants Historisch Informatie Centrum (bhic)*, Velp in vogelvlucht; <http://www.bhic.nl/site/test.php?id=10214>, 20 augustus 2008.
- Buitenhuis, A. et al. 1991. *Geomorfologische gesteldheid van Midden en Oost Noord-Brabant*. Rapport 121. Wageningen: Staring Centrum.
- Chromo-topographische kaart van het Koninkrijk der Nederlanden. Kaartblad No. 571 Oss, verkend 1865, herzien 1911, uitgave 1911. In: *Grote Historische Topografische Atlas Noord-Brabant*. Schaal 1:25.000. 2005.
- Cultuurhistorische waardenkaart provincie Noord-Brabant (CHW)*, versie 26 september 2006. <http://brabant.esrinl.com/chw/>; geraadpleegd 19 augustus 2008.
- Damoiseaux, J.H. 1982. *Bodemkaart van Nederland. Schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 49 Oost Bergen op Zoom*. Wageningen; Stichting voor Bodemkartering.
- Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000. 45 's-Hertogenbosch*. 1983. Wageningen; Stichting voor Bodemkartering, Haarlem; Rijks Geologische Dienst.
- Google Earth*, recente luchtfoto's; 19 augustus 2008.
- Grote Provincie Atlas Noord-Brabant/Oost 1:25.000*. 1990. Groningen; Wolters-Noordhoff Atlasproducties.
- Kadasterkaart (minuutplan en OAT)*, Kaartblad Velp, Sectie A, blad 1 en Sectie C De Maas, blad 1, 1811-1832, <http://watwaswaar.nl>; 17 juli 2008.
- Ontgroningen 1950-1998*. 2005. Provincie Noord-Brabant.
- Spek, T. 2004. *Het Drentse esdorpenlandschap: een historisch-geografische studie*. Utrecht; Stichting Matrijs.
- Stiboka. 1968. *Bodemkaart van Nederland 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 52 West Venlo*. Wageningen; Stichting voor Bodemkartering.
- Stiboka. 1975. *Bodemkaart van Nederland 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 52 Oost Venlo*. Wageningen; Stichting voor Bodemkartering.
- Topografische Atlas Noord-Brabant 1:25.000. Gekarteerd 2000*. 2004. Den Haag; ANWB bv.
- Topografische kaart van Nederland 1:25.000. No. 45 F Grave. Geheel herzien 1964. 1967*. Delft; Departement van Defensie Topografische Dienst.
- Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000. Blad 45-II (verkend 1837/38). In: *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000, 4. Zuid-Nederland 1838-1857*. 1990. Groningen; Wolters-Noordhoff Atalsproducties.

Bijlage 1: Plan van Aanpak

BILAN

Postbus 90903
5000 GD Tilburg
t: 0877 876322
f: 013 5360051
e: bilan@fontys.nl
l: www.bilan.nl

Plan van Aanpak

Inventariserend Veldonderzoek (verkennende fase)

Grave (NB) – Oud-Velp, Hanenstraat

LOCATIE	Grave – Oud-Velp, Hanenstraat.
PROJECT	Grave – Oud-Velp, Hanenstraat. Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek (karterende fase).

PLAATS BINNEN ARCHEOLOGISCH PROCES

Inventariserend Veldonderzoek (IVO): karterende fase

OPSTELLER	Naam, adres, telefoon, e-mail	datum	paraaf
Auteurs	BILAN Drs. E. de Boer Postbus 90903/ 5000 GD Tilburg Tel. 0877 8776322 / e.deboer@fontys.nl	08/09/2008	
Projectleider (senior archeoloog)	BILAN Drs. C.Verbeek Postbus 90903 / 5000 GD Tilburg Tel. 0877-876322 / c.verbeek@fontys.nl	08/09/2008	
Mede-opstellers			

OPDRACHTGEVER	Naam, adres, telefoon, e-mail	datum	paraaf
	Milon Contactpersoon: dhr. R. van de Rakt Huygensweg 24 / 5482 TG Schijndel Tel. 073-5477253 / romano@milon.nl		

BEVOEGD GEZAG	Naam, adres, telefoon, e-mail	datum	paraaf
Gemeente	Gemeente Grave Contactpersoon: dhr. M. van Esch Postbus 7 / 5360 AA Grave Tel. 0486-477277 / m.v.esch@grave.nl		
Provincie			
Overig / onbekend (toelichten)	Toetsers namens gemeente: Past2Present - ArcheoLogic		
ROB (beschermd monument / projectvergunning / grote projecten)			

UITVOEREND BEDRIJF / INSTELLING

Naam	BILAN
Contactpersoon	Drs. E. de Boer
Telefoon / e-mail	Tel. 0877-876322 / e.deboer@fontys.nl

DATUM ONDERZOEK

Start	Na opstellen PvA
Duur	1 werkdag

BASISGEGEVENS

Projectnaam	Grave – Oud-Velp, Hanenstraat
Provincie	Noord-Brabant
Gemeente	Grave
Plaats	Oud-Velp
Toponiem	Hanenstraat
Gemeente code	-
Kaartblad	45F
X-coördinaat	177.659
Y-coördinaat	419.102
Kadaster-nr.	-
CMA/AMK-status	Nvt.
CAA-nr.	Nvt.
CMA-nr.	Nvt.
ARCHIS-monument-nr.	Nvt.
ARCHIS-waarnemings-nr.	Nvt.
CIS-code (onderzoeksmeldingsnummer)	30887
Oppervlakte plan- of onderzoeksgebied	0,42 ha
Huidig grondgebruik	weiland

PERIODE(N)	COMPLEXTYPE(N)
Vroege prehistorie (paleo/meso/neo)	Onbekend; mogelijk nederzetting
Late prehistorie (brons/ijzer)	Onbekend; mogelijk nederzetting/ grafveld
Romeinse tijd	Onbekend; mogelijk nederzetting/grafveld

Middeleeuwen (vroeg/laat/NT)	Onbekend; mogelijk nederzetting.

1. Doel en reden van het onderzoek

Doel	Het vaststellen van de bodemopbouw en de aan- of afwezigheid van archeologische waarden in de ondergrond.
Reden	Toekomstige nieuwbouw
Selectiebesluit (alleen na IVO)	

2. Resultaten van het tot dusver uitgevoerde onderzoek

Administratieve gegevens

Bureauonderzoek	
Uitvoerder	BILAN
Uitvoeringsperiode	September 2008
Publicatie	E. de Boer. Grave – Oud-Velp, Hanenstraat. Archeologisch bureau- en inventariserend veldonderzoek (karterende fase). BILAN 2008 (intern concept).
Overig onderzoek	
Uitvoerder	Nvt.
Uitvoeringsperiode	Nvt.
Uitvoeringsmethode	Nvt.
Publicatie	Nvt.

Bewaarplaats van vondsten en documentatie

Nvt.

Resultaten: landschappelijke en aardwetenschappelijke context

Huidig grondgebruik; (sub) recente ingrepen en verstoringen	Het plangebied is in gebruik als weiland.		
NAP-hoogte maaiveld	9 m +NAP	Grondwatertrap	VI
Fysiek-landschappelijke, geologische, geomorfologische en bodemkundige kenmerken	Het plangebied ligt op de overgang van het noordelijk naar het oostelijk Maaslandschap. Op de geomorfologische kaart is het plangebied vanwege de ligging in de bebouwde kom van Oud-Velp niet gekarteerd. Op basis van extrapolatie van de omringende gekarteerde gebieden blijkt dat het plangebied blijkt dat het plangebied vermoedelijk deel uitmaakt van een <i>terrasrug bedekt met dekzand</i> (kaartenheid 3K23), die in noordwestelijke richting uitsteekt in een <i>terrasvlakte plaatselijk vervlakt door overstromingsmateriaal</i> (kaartenheid 2M18b). Door de terrasvlakte stroomt een waterloop. Op de terrasrug liggen een aantal <i>opgehoogde woon- of vluchtplaatsen met hoogteverschil 0,5 – 1,5 m</i>. Op de kaart van het Actueel Hoogtebestand Nederland is te zien dat het plangebied deel uitmaakt van de kop van een noordnoordwest-zuidzuidoostelijk georiënteerde hoge rug. De aanwezige erven rond het plangebied vormen hoogtes in het landschap. Ook het centrale deel van het plangebied ligt circa 20 cm hoger dan de omringende delen van het gebied. Het plangebied ligt op een hoogte van circa 9 m +NAP. Volgens de bodemkaart maakt het plangebied deel uit van een noordwest-zuidoost georiënteerde strook <i>hoge bruine enkeerdgronden</i>, die zijn ontstaan in <i>grof zand</i> en grondwatertrap VII (bEZ30). Ten noorden van het plangebied (op circa 85 m afstand) bevindt zich een zone waar <i>vorstvaaggronden</i> voorkomen in <i>leemarm en zwak lemig fijn zand</i> en grondwatertrap VII. Op circa 85 m ten westen van het plangebied ligt het rivierkleigebied met <i>kalkloze poldervaaggronden in zavel en lichte klei met profielverloop 2</i> en grondwatertrap VI.		
Cultuurlandschappelijke en historisch-geografische kenmerken	Het plangebied maakte in de eerste helft van de negentiende eeuw deel uit van een circa noordwest-zuidoost georiënteerd akkergebied dat als een schiereiland uitstak in de graslanden van de Beerse Overlaat. Dit gebied stroomde tijdens hoge waterstanden van de Maas opzettelijk onder om de wateroverlast van de Maas onder controle te krijgen. In de graslanden bevonden zich enkele waterlichamen, wielen als gevolg van dijkdoorbraken, en waterlopen, zoals de <i>Horsensche Graaf</i> ten noordoosten en <i>De Grootte Wetering</i> in het zuidwesten. De bouwlanden waren aan drie zijden omdijkt en stonden in het zuiden in verbinding met hoger gelegen gronden. De bouwlanden werden doorsneden door een netwerk van wegen waarlangs zich verspreide bebouwing bevond van het dorp Velp. De oudste vermelding van 'Fellepa' dateert uit de negende eeuw. Zowel buiten de bedijking, op circa 250 m ten noordwesten, als binnen de bedijking op circa 150 m ten noordoosten van het plangebied, bevonden zich omgrachte gebouwen, beide in gebruik als klooster. Het plangebied zelf maakte in de negentiende eeuw deel uit van een klein		

	gebied dat voornamelijk in gebruik was als bouwland, <i>Het Laag Veld</i>, en dat aan alle zijden werd omringd door wegen, de huidige Hanenstraat in het oosten, het verlengde van de Schoolstraat in het noorden, het verlengde van de Bronkhorstweg in het westen en de Pastoriestraat in het zuiden. Op de hoek van het verlengde van de Bronkhorstweg en de Schoolstraat (op circa 70 m ten westen van het plangebied) bevond zich een boerderij omringd met erf, boomgaard en weiland. Ook op bijna 100 m ten zuidwesten van het plangebied bevond zich een boerderij, evenals aan de overzijde van de Hanenstraat. Het plangebied zelf was onbebouwd en in gebruik als bouwland. De hierboven beschreven situatie bleef tot ver in de twintigste eeuw ongewijzigd. In de tweede helft van de twintigste eeuw is de bebouwing aan de overzijde van de Hanenstraat uitgebreid. Pas in de jaren zestig of zeventig is ook aan de westzijde van de Hanenstraat, direct ten zuiden van het plangebied bebouwing verzeen. Het plangebied zelf is in de twintigste eeuw nooit bebouwd geraakt. Voor zover bekend hebben in het plangebied geen ontgroningen plaatsgevonden. Op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Noord-Brabant heeft het plangebied geen bijzondere cultuurhistorische waarde. Het bebouwingslint van Oud-Velp ten noorden van het plangebied heeft als historische stedenbouw wel een redelijk hoge waarde als voorbeeld van een gereduceere nederzetting op een duidelijk zichtbare verhoging aan de rand van de Beerse Overlaat. Ook het klooster complex De Bronkhorst ten noordwesten van het plangebied met de Sint Vincentius kerk (vanaf 1100), het Capucijnenklooster Emmaus (1600-1950) en het voormalig klooster van de Rdemptoristinnen heeft als historische stedenbouw een zeer hoge waarde. De Beerse Overlaat ten westen van het plangebied is als historisch geografisch van redelijk hoge waarde gekarteerd.

Resultaten: perioden en sites	
Regionale archeologische context	Op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) heeft het plangebied vanwege de ligging in een gebied met hoge zwarte enkeerdgronden hoge archeologische verwachting. Uit het plangebied zelf zijn tot op heden geen archeologische vondsten of waarnemingen bekend. In de omgeving van het plangebied bevinden zich volgens ARCHIS in een gelijksoortige bodemkundige en geomorfologische ligging (hoge zwarte enkeerdgronden op een terrasrug binnen een straal van circa 500 m) diverse waarnemingen en onderzoeksmeldingen. Op circa 50 m ten oosten van het plangebied zijn door een particulier in 1984 een Romeinse koperen munt uit de periode 350-450 n.C., een bronzen heiligen fibula uit de vroege Middeleeuwen-C/D en een koperen munt (datering onbekend) gevonden (ARCHIS-waarnemingsnr. 14675). Op een meer oostelijk gelegen perceel zijn door een particulier diverse aardewerkfragmenten en een bronzen fibula uit de periode 525-900 n.C. aangetroffen (ARCHIS-waarnemingsnr. 36472). Aan de overzijde van de Hanenstraat is in 2007 in een bouwput op 80 tot 150 cm –mv een huisplaats uit de vroege Middeleeuwen-C tot late Middeleeuwen-B aangetroffen (ARCHIS-waarnemingsnr. 409532). Naast sporen (o.a. een waterput, greppels en paalgaten) werden ook diverse aardewerkfragmenten (o.a. Pingsdorf, Paffrath en Andenne) uit deze periode waargenomen. Op deze locatie was op de negentiende-eeuwse kadastrale kaart geen bebouwing meer aanwezig. Op een meer oostelijk gelegen terrein is in 2007 door Archeopro een booronderzoek uitgevoerd (onderzoeksmeldingsnr. 22545), waaruit bleek dat in het gebied een 40 tot 60 cm dikke humeuze bovengrond aanwezig was, waaronder in een groot deel van de boringen een (vergraven) BC-horizont werd aangetroffen. Gezien de relatief recente verstoring en ontbreken van ouder dan zeer recente indicatoren werd geen vervolgonderzoek aanbevolen. Op circa 50 m ten zuiden van het plangebied is bij een booronderzoek langs de Hanenstraat dat in 2007 is uitgevoerd door ADC (onderzoeksmeldingsnr. 22124) een fragment grijsbakkend aardewerk uit de late Middeleeuwen aangetroffen (vondstmeldingsnr. 405904). Voor het gebied werd een archeologische begeleiding aanbevolen. Desondanks is later dat jaar zonder begeleiding een bouwput gegraven, waarin op een diepte van 80 tot 90 cm –mv grondsporen en aardewerkfragmenten uit de vroege Middeleeuwen-C tot late Middeleeuwen-B zijn waargenomen (ARCHIS-waarnemingsnr. 409534). Ook op deze locatie is op de negentiende-eeuwse kadastrale kaart geen bebouwing meer aanwezig. In 2007 is op een iets westelijk gelegen terrein een archeologisch booronderzoek uitgevoerd door Archeopro (onderzoeksmeldingsnr. 24430). Bij dit onderzoek zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen, die aanleiding gaven voor een vervolgonderzoek. Op circa 100 m ten noorden van het plangebied bevindt zich de waarneming van een bronzen randhielbijl uit de midden bronstijd, fragmenten handgevormd aardewerk uit de bronstijd-ijzertijd en drie vuurstenen bijlen uit het Neolithicum (ARCHIS-waarnemingsnr. 35235). Het is niet bekend of de vondsten ook daadwerkelijk op de aangegeven locatie zijn gevonden.

	Op ruim 200 m ten noorden van het plangebied zijn, net buiten de terrasrug en hoge bruine enkeerdgronden, enkele vuursteenartefacten uit het Neolithicum (ARCHIS-waarnemingsnr. 14750) en de resten van de Sint Vincentiuskerk uit de late Middeleeuwen-A (ARCHIS-waarnemingsnr. 31267). De oudste resten van het bestaande opgaand muurwerk dateerden vermoedelijk uit de dertiende eeuw. Tevens werden enkele resten van een ouder tufstenen schip aangetroffen. Op de locatie bevonden zich ook de resten van bakstenen grafkelders (Nieuwe tijd).
Aard en ouderdom van de vindplaats	Onbekend; op basis van waarnemingen en de verwachte bodemkundige/geomorfologische ligging kunnen archeologische waarden vanaf de steentijd worden verwacht.
Gaafheid en conservering (structuren, sporen, vondsten, paleo-ecologische resten)	Onbekend
Begrenzings en oppervlakte van de <u>totale</u> vindplaats (dus ook <u>buiten</u> het plangebied)	Nvt.
Begrenzing en oppervlakte van (het deel van) de vindplaats <u>binnen</u> het plangebied	Nvt.
Archeologische stratigrafie en diepte van vondstlagen	Onbekend.

Archeologische verwachting op basis van het vooronderzoek

Structuren en sporen	Onbekend; in het plangebied is naar verwachting een esdek aanwezig, waardoor eventuele archeologische resten afgedekt zijn. Algemeen is bekend dat gebieden die door esdekken afgedekt zijn voor de vorming van dit esdek in gebruik waren als nederzettingsterrein en/of grafveld.
Artefacten: anorganisch	Onbekend
Artefacten: organisch	Nvt.
Paleo-ecologische resten	Nvt.
Complexiteit	Nvt.

3. Vraagstelling

Onderzoekskader, relatie met NOA, synergie	Nvt.
Onderzoeksvragen	Welk type bodem wordt aangetroffen in het plangebied? Is deze bodem onverstoord sinds de vorming ervan? Zijn archeologische indicatoren aanwezig in het plangebied? Zo ja, wat is de aard en ouderdom van deze indicatoren? Wijzen deze indicatoren op een vindplaats? Zo ja, is een begrenzing van de vindplaats mogelijk? In hoeverre wordt de vindplaats bedreigd door de toekomstige planontwikkeling?
Aanbevelingen	
Beperkingen	

4. Veldwerk

Strategie	Karterend booronderzoek om inzicht in de bodemopbouw, eventuele verstoringen en aan- of afwezigheid van archeologische indicatoren binnen het plangebied vast te stellen.
Methoden en technieken	Karterend booronderzoek conform ASB. 16 boringen per hectare met een minimum van 4 boringen per plangebied, zijnde 7 boringen (Edelman diameter 15 cm) zo goed mogelijk verspreid over het plangebied, maar bij voorkeur in een regelmatig, verspringend grid (35x30m) tot minimaal 25 cm in de onverstoorde C-horizont. De opgeboorde sedimenten worden gezeefd (4 mm zeef) en geïnspecteerd op de aanwezigheid van archeologische indicatoren.
Bemonstering	Nvt.
Artefacten: anorganisch	Nvt.
Artefacten: organisch	Nvt.
Paleo-ecologische resten	Nvt.
Beperkingen	

05. Uitwerking en conservering

Analyse fysische geografie	De stratigrafie in de boorstaten dient gekoppeld te worden aan de fysische geografie.
Structuren en grondsporen	Nvt.
Artefacten: anorganisch	Artefacten dienen verwerkt te worden door een KNA-archeoloog.
Artefacten: organisch	Nvt.
Paleo-ecologische resten	Nvt.
Beeldrapportage (objecttekeningen, foto's, kaarten, e.d.)	Conform KNA 3.1.

Conservering geselecteerd materiaal (zie CvAK-leidraad nr. 1)	Nvt.
Beperkingen	Nvt.

6. Eindproduct: rapportage en deponering

Te leveren product	Eindrapport conform KNA 3.1 en de minimumeisen van de provincie van Noord-Brabant. Bij het eindproduct hoort een bewijs (af te geven door de ontvangende instantie) van overdracht van vondsten en documentatie.
Inhoud eindrapport	Eindrapport conform KNA 3.1 en de minimumeisen van de provincie van Noord-Brabant.
Verschijsing en oplaag eindrapport	Het rapport dient binnen 3 weken na de afronding van het veldwerk in conceptvorm gereed te zijn. Het eindrapport dient in 1 exemplaar aangeleverd te worden aan de opdrachtgever, het bevoegd gezag en de RACM.
Deponering	Vondsten en documentatie conform KNA 3.1 en de richtlijnen van het Provinciaal depot voor bodemvondsten van Noord-Brabant.
Beperkingen	

7. Randvoorwaarden

Personele randvoorwaarden	Het onderzoek moet verricht worden door een door het CvAK gecertificeerd archeologisch bedrijf en conform de KNA 3.1. Het onderzoek moet uitgevoerd worden door een veldteam bestaande uit minimaal een prospector.
Uitvoeringsperiode opleveringstermijn veldwerk	en Het veldwerk dient binnen maximaal 1 werkdag uitgevoerd te zijn.
Uitvoeringscondities veldwerk	De toegankelijkheid, betredingstoestemming en het milieुरapport wordt door de opdrachtgever geregeld. De opdrachtnemer dient zich in kennis te stellen van kabels en leidingen door middel van een KLIC-melding.
Kwaliteitsbewaking, toezicht, overleg, en evaluatie	Nvt
Selectieprocedure tijdens het veldwerk (i.h.b. bij archeologische begeleiding)	Nvt
Uitvoeringsperiode opleveringstermijn eindrapport	uitwerking; (concept) Conceptrapport binnen drie weken na de uitvoering van het veldwerk. Eindrapport na goedkeuring door de opdrachtgever met een eindtermijn van drie weken na het verschijnen van het conceptrapport.
Termijn overdracht van vondsten, monsters en documentatie	Uiterlijk 4 weken na inzending van het standaardrapport, conform specificatie aanleveren vondsten en monsters KNA 3.1.
Procedure toetsing eindproduct door bevoegd gezag	De uitvoerder overhandigt na goedkeuring van het conceptrapport aan het bevoegd gezag het eindrapport en de bewijzen van overdracht van vondsten en documentatie. Het eindrapport dient altijd binnen twee jaar na afronding van het veldwerk opgeleverd te worden.

8. Wijzigingen na evaluatie

Wijzigingen tijdens het veldwerk	Nvt.
Procedure van wijziging na de evaluatiefase van het veldwerk	Nvt.
Procedure van wijziging tijdens uitwerking en conservering	Nvt.

9. Literatuur en bijlagen

Literatuur	E. de Boer. Grave – Oud-Velp, Hanenstraat. Archeologisch bureau- en inventariserend veldonderzoek (karterende fase). BILAN 2008 (intern concept).

Bijlage 2: Administratieve gegevens en lijst met afkortingen conform ASB

Kenmerkcode	Beschrijving	Gegevenstype	Toelichting	
ABM	Algemene beschrijvingsmethode	ASB	Archeologische Standaard Boorbeschrijving	
SB	Soort boringen	BAR	Archeologische boring	
CIS	CIS-code	30887		
CS	Coördinatensysteem	RD2000	Rijksdriehoek stelsel	
CSD	Coördinatensysteemdatum	ETRS89	European Terrestrial Reference System 1989	
XCO en YCO	X- en Y-coördinaten	Boring 1	177.659	419.063
		Boring 2	177.684	419.134
		Boring 3	177.676	419.110
		Boring 4	177.668	419.087
		Boring 5	177.641	419.085
		Boring 6	177.649	419.109
		Boring 7	177.657	419.132
LOB	Locatiebepaling	LT10	Gemeten t.o.v. perceelsgrenzen	
RV	Referentievlak	NAP	Normaal Amsterdams Peil	
MA	Maaiveldhoogte	858 tot 881 cm		
MAB	Bepaling maaiveldhoogte	MGOV	Waterpastoestel	
DB	Datum boring	16/09/2008		
UIT	Uitvoerder	BILAN		
BM	Boormethode	EDM	Edelmanboring	
BDM	Boordiameter	20 cm		
OPD	Opdrachtgever	Fam. Jansen		
VTW	Vertrouwelijkheid	OPENBAAR		
OBL	Organisatie beschrijver lithologie	BILAN		
BL	Beschrijver(s) lithologie	Boer, E. de		

Afkortingen

AWX	Aardewerk
BAR	Archeologische boring
BG	Bijmenging grind
BH	Bijmenging humus
BOT	Botresten
BST	Baksteen
CA	Kalkgehalte
FFEC	IJzerconcreties
FOV	Fosfaatvlekken
GD	Grondsoort
GLS	Glas
GMK	Grindmediaanklasse
GWB	Grondwaterstand na beëindiging boring
HK	Hoofdkleur
HKB	Brokken houtskool
HKF	Fijn verdeelde houtskool
HO	Hout
IK	Intensiteit kleur
LDO	Onderdiepte laag
LHU	Huttenleem
MSL	Metaalslak
PLH	Plantenresten hoeveelheid
ROV	Roestvlekken
SCH	Schelpmateriaal
SVU	Vuursteen
SXX	Natuursteen
TK	Tweede kleur
ZM	Zandmediaan
ZMK	Zandmediaanklasse

Kleurcodes boorstaten

bl	blauw
br	bruin
do	donker
ge	geel
gn	groen
gr	grijs
li	licht
ol	olijf
or	oranje
pa	paars
ro	rood
rz	roze
wi	wit
zw	zwart

Bijlage 3: Boorstaten

BAR	LDO	GD	ZMK	BG	BH	iK	TK (T...)	HK	GWB	BHN (BH...)	CA	SCH	HO	FEC	FOV	ROV	PLH	BST	GLS	HKF	HKB	MSL	LHU	BOT	AWX	SVU	SXX	vondst	NAP-hoogte	opmerkingen
1	65	zs2	mg		h2	do	br	gr										1										881	weiland, 15cm boor, 4mm zeef	
	73	zs2	mg	g1	h2	do	gr	br		Aa																	1			
	89	zs1	mg	g1				br		B																				
	120	zs1	mg	g1				ge		C																				
2	65	zs2	mg		h2	do	br	gr										1									2	879	weiland, 15cm boor, 4mm zeef	
	87	zs2	mg		h1		gr	br		Aa										1										
	93	zs1	mg					br		B																				
	125	zs1	mg					ge		C																				
3	75	zs2	mg		h2	do	br	gr		Aa								1			1						3	868	weiland, 15cm boor, 4mm zeef, aan basis licht vs met onderliggende laag	
	107	zs2	mg			li		br		B																				
	135	zs1	mg					ge		C																				
4	64	zs2	mg		h2	do	br	gr		Aa								1			2						4	858	weiland, 15cm boor, 4mm zeef, leisteen	
	80	zs2	mg		h2	do		gr		Ab																				
	84	zs1	mg			li	br	gr		AC																				
	110	zs1	mg				ge	wi		C																				
5	59	zs2	mg		h2	do	br	gr		Aa								1									5	872	weiland, 15cm boor, 4mm zeef	
	68	zs2	zg		h2	do	gr	br		Aa																				
	78	zs1	zg				ge	br		B																	6			
	105	zs1	ug					ge		C																				
6	56	zs2	zg		h2	do	br	gr		Aa								1										877	weiland, 15cm boor, 4mm zeef	
	87	zs1	ug					br		B																	7			
	92	zs1	ug					ge		C																				
	105	zs1	ug				gr	ge																						
7	57	zs2	mg		h2	do	br	gr		Aa								1										872	weiland, 15cm boor, 4mm zeef	
	62	zs1	mg					br		B																	8			
	70	zs1	mg				br	ge		BC																				
	95	zs1	mg					ge		C																				

Bijlage 4: Vondstenlijst

Vondstnr.	boring	horizont	diepte (cm - m)	materiaal	ABR-code	globaal	specifiek	soort	aantal	fragment	periode	datering	opmerkingen
1	1	Aa	50-70	aardewerk	KER, KGP	KER	AWH	kogelpot	2	wand	VMED-LMEA	900-1200	
1	1	Aa	50-70	aardewerk	KER, XXX	KER	AW	indet	1	wand	XXX	XXX	niet te determineren schilfertje
1	1	Aa	50-70	verbrande leem	KER, HUTTELM	KERAMIEK	HUTTENLEEM		5		NEO-NTC		
1	1	Aa	50-70	tefriet	STE, BROK	SXX	ONBEWERKT		1		XXX	XXX	
2	2	Aa	0-65	aardewerk	KER, ROOD	KER	AWG	roodbakkend	1	wand	LMEA-NTB	1400-1800	
2	2	Aa	0-65	aardewerk	KER, GRS	KER	AWG	grijs steengoed	1	bodem	NTA-NTB	1550-1700	standvoet, Rijnland
3	3	Aa	0-75	aardewerk	KER, ROOD	KER	AWG	roodbakkend	5	wand	NTA-NTB	1600-1800	
4	4	Aa	0-64	verbrande leem	KER, HUTTELM	KERAMIEK	HUTTENLEEM		1		NEO-NTC		
5	5	Aa	0-68	aardewerk	KER, PIJP	KER	AWG	pijpaarde	1	steel	NTB-NTC	1700-1900	
5	5	Aa	0-68	aardewerk	KER, ROOD	KER	AWG	roodbakkend	1	wand	NTA-NTC	1600-1900	
5	5	Aa	0-68	aardewerk	KER, KGP	KER	AWH	kogelpot?	1	wand	VMED-LMEA	900-1200?	erg verweerd
6	5	B	68-78	aardewerk	KER, KGP	KER	AWH	kogelpot?	1	wand	VMED-LMEA	900-1200?	erg verweerd
7	6	B	56-87	aardewerk	KER, AWH	KER	AWH		2	wand	BRONSL-IJZ	-1100- -12	
8	7	B	57-62	aardewerk	KER, KGP	KER	AWH	kogelpot	1	wand	VMED-LMEA	900-1200	

Bijlage 5: Overzicht archeologische perioden

Periode		Code
Paleolithicum	Tot 8800 vC	PALEO
Paleolithicum Vroeg	Tot 300.000 C14	PALEOV
Paleolithicum Midden	300.000 - 35.000 C14	PALEOM
Paleolithicum Laet	35.000 C14 – 8800 vC	PALEOL
Mesolithicum	8800 – 5300 vC	MESO
Mesolithicum Vroeg	8800 – 7100 vC	MESOV
Mesolithicum Midden	7100 – 6450 vC	MESOM
Mesolithicum Laet	6450 – 5300 vC	MESOL
Neolithicum	5300 – 2000 vC	NEO
Neolithicum Vroeg	5300 – 4200 vC	NEOV
Neolithicum midden	4200 – 2850 vC	NEOM
Neolithicum Laet	2850 – 2000 vC	NEOL
Bronstijd	2000 – 800 vC	BRONS
Bronstijd Vroeg	2000 – 1800 vC	BRONSV
Bronstijd Midden	1800 – 1100 vC	BRONSM
Bronstijd Laet	1100 – 800 vC	BRONSL
IJzertijd	800 – 12 vC	IJZ
IJzertijd Vroeg	800 – 500 vC	IJZV
IJzertijd Midden	500 – 250 vC	IJZM
IJzertijd Laet	250 – 12 vC	IJZL
Romeinse Tijd	12 vC – 450 AD	ROM
Romeinse Tijd Vroeg	12 vC – 70 AD	ROMV
Romeinse Tijd Midden	70 – 270 AD	ROMM
Romeinse Tijd Laet	270 – 450 AD	ROML
Middeleeuwen	450 – 1500 AD	XME
Middeleeuwen Vroeg	450 – 1050 AD	VME
Middeleeuwen Vroeg A	450 – 525 AD	VMEA
Middeleeuwen Vroeg B	525 – 725 AD	VMEB
Middeleeuwen Vroeg C	725 – 900 AD	VMEC
Middeleeuwen Vroeg D	900 – 1050 AD	VMED
Middeleeuwen Laet	1050 – 1500 AD	LME
Middeleeuwen Laet A	1050 – 1250 AD	LMEA
Middeleeuwen Laet B	1250 – 1500 AD	LMEB
Nieuwe Tijd	1500 – heden	NT
Nieuwe Tijd A	1500 – 1650 AD	NTA
Nieuwe Tijd B	1650 – 1850 AD	NTB
Nieuwe Tijd C	1850 – heden	NTC
Onbekend		XXX

Bijlage 6: Overzicht geologische perioden

Perioden				Ouderdom*		
Kwartair	Holoceen	Laat-Holoceen		Subatlanticum	0	
					2.900	
		Midden-Holoceen			Subboreaal	5.000
					Atlanticum	8.000
		Vroeg-Holoceen			Boreaal	9.000
					Preboreaal	10.150
	Pleistoceen	Laat-Pleistoceen	Weichselien	Laat-Weichselien (Laat-Glaciaal)	Jonge Dryas	10.950
					Allerød	11.900
					Oude Dryas	12.100
					Bølling	12.450
					Midden-Weichselien (Pleniglaciaal)	73.000
					Vroeg-Weichselien (Vroeg-Glaciaal)	115.000
			Eemien		130.000	
		Midden-Pleistoceen	Saalien			370.000
						410.000
						475.000
						850.000
			Vroeg-Pleistoceen	Bavelien		1.100.000
				Menapien		1.200.000
				Waalien		1.500.000
Eburonien				1.800.000		
Tiglien				2.450.000		
Pretiglien				2.600.000		
Tertiair	Pliocene			5.300.000		
	Mioceen			23.000.000		
	Oligoceen			34.000.000		
	Eocene			56.000.000		
	Paleocene			65.000.000		

* in o.a. C14-jaren. Bron: Berendsen 2004.